

PAMFIL BILȚIU¹, ROMÂNIA

Cuvinte-cheie: descântec, descântat, deochi, descântătoare, magie, performer, variantă.

Descânțele din Maramureș

Rezumat

Axat pe materialul din arhiva noastră particulară, studiul este o sinteză asupra celui mai interesant, mai bogat și mai variat compartiment al magiei, care este descântecul. În prima parte am tratat originea descântecului, termenii regionali prin care este denumit, în spațiul cercetat. Am tratat apoi definiția, precum și diferențierile existente dintre „descântec”, „vrajă”, „făcătură”, „cotătură”.

După ce am tratat vechimea descântecului, am enumerat denumirile regionale ale performerilor și formarea lor la școala tradiției. În cercetarea noastră am pus accent pe limbajul descântatului precum și pe obiectele ce reprezintă piese de instrumentar magic, la care se adaugă agenții magici utilizați în practica descântatului. Am urmărit, în cercetarea noastră, procesul de evoluție datorită încreștinării, economiei de material literar, prin pierderea de motive, care generează prescurtarea poeziei descântecelor. Partea de investigație o reprezintă tratarea celor mai reprezentative categorii tipologice din repertoriul descântecelor. În această parte am pus accent pe categoriile tipologice rare sau chiar inedite, ca de exemplu „De pișolcătură”, „De neluat feciorii în armată” și „De lene”. Studiul se încheie cu analiza principalelor trăsături stilistice ale variantelor de descânțele.

¹ Folclorist, Baia Mare.

Keywords: incantation, enchantment, evil eye, enchantress, magic, performer, variant.

Magic Practices from Maramureș

Summary

This study, which is based on the materials from our private archive, synthesizes the most fascinating and diverse aspects of magic, with a focus on incantations. The first part of the study examines the origins of incantations and the regional terms used to describe them within the area under study. We then dealt with the definition, as well as the existing differentiations between "incantation" "enchantment" and "magic spell."

After discussing the ancient practice of spellcasting, we listed the regional names of the practitioners and their training in the traditional school. Our research also highlights the language and objects involved in spellcasting. We traced the evolution of spells due to confinement, the economy of literary material, and the loss of motifs, leading to the shortening of incantation poetry. Furthermore, our investigation covers the most representative and widely circulating categories of incantations.

Descântecele din Maramureș (Contribuții)

Grație caracterului conservator al spațiului investigat, descântecele s-au conservat într-o mare bogăție de categorii tipologice. Variantele sunt cristalizate în tipare tradiționale, ceea ce suscită pentru cercetător un interes aparte. Studiarea descântecelor capătă importanță, mai ales, în privința funcțiilor pe care le-au îndeplinit. Un amplu repertoriu este rezervat tratării diferitelor maladii, dar ele au fost puse să acționeze în soluționarea mai multor deziderate umane. În cadrul investigațiilor noastre de teren am întâlnit descântece „de neluat în armată”, „de neluat laptele de la oi”, la scosul oilor și constituirea turmelor, „de adus feciorul pe sus”, de potolirea certurilor dintre două dușmance etc. Descântecul își are originea în credința răspândită la multe popoare în demoni și ființe malefice, potrivnice omului. (Gorovei, 1985: 78). Așa cum arată cercetările, terminologia delimitează specia cu destulă claritate, deși, regional, se întâlnesc denumirile: vrajă, farmec, făcătură, cotătură, referitoare la totalitatea practicilor efectuate în vederea unui scop magic sau medical, în timp ce descântecul desemnează numai textul literar, aferent, chiar dacă pe alocuri el înglobează și practicile însoțitoare. (Bîrlea, 1983: 7). Desigur, există deosebiri între vrajă, farmec, cotătură și făcătură. Acestea mizează mai mult pe practici dezvoltate, cu utilizarea unui mare număr de piese de instrumentar magic, substanțe, alimente investite cu valențe magice, iar descântecul are o practică mai simplă, dar texte mult mai dezvoltate față de celelalte categorii amintite. Inexistența practicii descântatului la unele variante este mai rară și se datorează procesului de evoluție a speciei.

Ovidiu Bîrlea observa că formulelor orale din descântece li se adaugă mimica, gesturile descântătoarei, din păcate consemnate fugitiv de unii folcloriști. (Bîrlea, 1983: 7). Dezintegrarea limbajului descântecului prin ignorarea practicii descântatului o întâlnim și la folcloriști cunoscuți, precum Tache Papahagi și Petre Lenghel-Izanu. Adunate astfel și publicate, descântecele devin simple texte poetice. Sub aspectul vechimii, descântecele coboară din antichitatea îndepărtată, fiind atestate la indieni, egipteni, sirieni, palestinieni, greci. (Gorovei, 1985: 7-8). Desigur vechimea descântecelor ne este certificată de abundența de arhaisme și regionalisme, elementele de mitologie țărănească precreștină, la care se adaugă credințele care stau la baza lor. Creștinii, neputând să lepede vechile credințe care stau la baza descântecelor, datorită rosturilor pentru care au fost create, despre care, se credea că pot fi soluționate prin ele, au generat conservarea lor în tipare vechi până în zilele noastre.

Descântecele, în spațiul investigat, erau oficiate de către femei înzestrate, formate la școala tradiției. Ele erau denumite felurit: „babe meștere”, „bosorcoale”, „bosconitoare”, „bobonitoare”, denumirea de „descântătoare” fiind aproape necunoscută, ca și cea de „fărmăcătoare”. Descântecele erau performate și de către vrăjitoare, numite cel mai adesea „cotătoare”. Am întâlnit în investigațiile noastre de teren și bărbați descântători foarte

înzestrați. În cadrul investigațiilor de teren ne-am edificat în privința tipurilor care au cea mai largă circulație, care sunt: „De deochi”, „De mana vacilor”, „De dragoste”, „De ieșirea fetei din ură”. De asemenea, ne-am edificat că descântecurile cele mai numeroase erau rezervate leucurii diferitelor boli. Vorbind de formarea descântătoarelor la școala tradiției, unele performere ne-au mărturisit că această „meserie” se fură. Unele chiar ne-au mărturisit că s-au prefăcut a fi afectate de diverse boli, pentru a putea observa secvențele descântatului și uneori reveneau până ce își însușiau în întregime textele. Vrajitoarea Pop Nastasia, zisă Nancsi, unde auzea de vreo vrăjitoare sau descântătoare că ar fi, se deplasa la ea, prefăcându-se în clientă, uneori pândind la fereastra deschisă spre a putea fura tot ritualul. Ceea ce săvârșeau descântătoarele și vrăjitoarele purtau mai multe denumiri: „boscoane”, „pusuri”, „vraciuri”. Descântecul se subsumează global celor două principii cardinale care guvernează gândirea magică: magia prin similitudine (*similia similibus curantur*) și magia prin contact. (Bîrlea, 1983: 8). Cu siguranță la aceste principii trebuie să adăugăm credința în magia cuvântului denumită și „ritul vorbit”. Descântecul are la bază un limbaj. Prin gestică el asociază mito-simbolica pieselor de instrumentar magic și agenților magici folosiți. Adeseori ustensilele utilizate asociază „ritul metalului prelucrat”: cuțit, clește, cârlig de la sobă, topor, seceră, ac etc. Deseori în cadrul practicii descântatului se miza pe valențele magice ale unor ustensile casnice: sucitor, sul de la războiul de țesut, mai de bătut rufe, pieptene. Obiectele textile asociază magia pânzei și firului. Se foloseau apoi lucruri murdare, crengi vegetale, apoi agenți magici și substanțe: apa, sarea, piatră vântă, argintu' viu. Frecvent se utilizau în practica descântatului alimente: pâine, făină de grâu, făină de porumb, miere de albină, ulei. În descântecuri sunt invocate ca să săvârșească acțiunea elemente ale naturii: soarele, luna, apa, focul, arbori precum socul. În procesul de evoluție, practica descântatului a suferit modificări, reducându-se la utilizarea unui singur obiect, două sau trei în situațiile în care, pe lângă piesele de instrumentar magic se utilizau unul sau doi agenți. Ca urmare a procesului de încreștinare au pătruns în practica descântatului crucea, tămâia, aghiazma, fire de busuioc din pământul popii, busuiocul sfințit, roua sfințită, precum și semnul crucii în gestică ritualică. În cuprinsul descântecurilor, mai ales, în formulele finale întâlnim: Dumnezeu, Iisus Hristos, Maica Sfântă, Sfântul Petru. Formulele finale sau inițiale uneori sunt încreștinate. „Io descânt,/ Dumnezău îi Sfânt./ Dă-i, Doamne, leac și vac.”; „Maică Sfântă Preacurată, / Zină cu leacu' îndată.” În multe descântecuri Maica Sfântă este personajul care înfăptuiește dorința exprimată de descântec. Crengile de arbori, adesea de la mai mulți copaci, au pătruns în descântec datorită credințelor animiste. Pentru omul din popor lumea este însuflețită, iar arborii nu fac excepție de la această regulă. Mircea Eliade consideră că în crengile arborilor sălășluiesc sufletele strămoșilor și nimic nu se poate realiza fără ajutorul moșilor și strămoșilor. Eficiența descântecului rezidă în respectarea riguroasă a prescripțiilor ritualice stipulate de tradiție. Ritualurile trebuiau riguros împlinite și integral, iar condițiile variază pe diferite planuri ce țin de loc, timp, spațiu. Se descântă la tăietor, la soc, în cimitir, la vatra focului, la râuri sau la văi, apoi, afară la stele, la prag etc. Descântecul se oficiază în corelație cu timpul, la răsăritul soarelui, la scăpătat, la miezul nopții care este și timpul magic optim.

Descântătoarea așteptând clienții; foto: Colecția Pamfil BILȚIU

Vorbind de respectarea mecanismului descântatului distingem categorii tipologice care se desfășoară într-o singură etapă, iar o altă grupă se oficiază în două faze, prima la început și a doua la final. La descântecul „De deochi”, prima fază cuprinde stingerea cărbunilor, numărătoarea magică, gestică efectuată în apă cu cuțitul și rostirea textului; în faza a doua bolnavului i se dă să bea din apa în care s-a descântat, după care este udat cu ea în anumite părți ale corpului: frunte, mâini, la inimă, la picioare, iar apa care rămâne se aruncă pe streșina casei sau pe țâțâna ușii „să treacă deochiul cum curge apa”, ceea ce este tipic pentru modul în care este pusă să acționeze analogia. La descântecul „De mana vacilor”, în prima fază, după ce se descântă în făină amestecată cu sare, se face cruce cu cuțitul în făină și se rostește textul, apoi, în etapa a doua, făina se pune într-un pom să o roieze și înainte de răsăritul soarelui se dă de trei ori la vacă. Repetarea descântecului are la bază mistică cifrei trei, generalizată în magia noastră și a altor popoare. Se oficiază descântecul de trei ori, de șase ori, de nouă ori, de douăsprezece ori și în trei zile, de regulă în cele de dulce. Vizând realizarea unei dorințe imediate, descântecul se constituie într-o poezie cu profil pragmatic, de un practicism manifestat cu ostentație. (Bîrlea, 1983: 13). Unii cercetători consideră descântecul o rugăciune populară în care descântătoarea, în unele tipuri de descânțece, este o intermediară, dorința fiind săvârșită de Maica Sfântă. (Bîrlea, 1983: 13). Structura descântecului este în general unitară, dar este variabilă la categoriile de descânțece cu texte contrase, ca urmare a procesului de evoluție pe care l-au parcurs. Artur Gorovei distingea în structura descântecului rugămintă, poruncă directă și indirectă, amenințări și îngrozire, indicare, blestem, comparație, enumerație, dialog, povestire.

(Gorovei, 1985: 107).

Descântecel mai complexe cuprind în structura lor și alte motive, precum plecarea de acasă a celui afectat, întâlnirea cu duhurile malefice, afectarea lui de către acestea, întâlnirea cu Maica Sfântă, convorbirea cu aceasta și formulele de urare din final. Maica Sfântă e înfățișată ca o patroană miloasă, dispusă să ajute pe cei aflați în suferință. Invocația în descântec are o funcție distinctă și subliniază rolul protegitor al divinităților creștine. În invocații apar frecvent: soarele, luna, stelele, apa, arborii. Soarele este invocat pentru a vindeca „soarele sec” pe care tot el îl produce. Stelele sunt invocate pentru a aduce ursitul fetei, iar apa pentru a spăla ura fetei „țâpată în ură” prin farmece. Descântătoarea nu știe care anume ființe mitologice au afectat pe cineva. Drept urmare sunt enumerate toate despre care se crede că ar fi putut îmbolnăvi persoana întâlnită. „Când o fost la miez de cale,/ S-o-ntâlnit cu nouăzăci și nouă de pocitori,/ Cu nouăzăci și nouă de mâncători,/ Cu nouăzăci și nouă de străgoi,/ Cu nouăzăci și nouă de moroi.” (Uglea Mărie, 82, Rozavlea, 1981). Omniștiința medicală a descântătoarelor a generat o sumedenie de descântece menite a tămădui toate categoriile de boli, începând cu cele mai frecvente: „De deochi”, „De dragoste”, „De mana vacilor”, „De bubă” etc. și continuând cu cele mai rare: „De pișolcătură”, „De cel pierit” etc. Buba fiind o afecțiune de mai multe feluri a generat descântece pentru fiecare grupă: „De floare”, „De bube rele”, „De buboi” etc. Uneori descântecel de bubă se rostesc în forme asociative: „De bubă și de zgaibă”. La o variantă de descântec „De albeață” descoperim între enumerări una rezervată timpului în care se crede că s-a cuibărit boala. „Albeață de nouă zâle,/ Albeață de opt zâle,/ Albeață de șapte zâle,/ Albeață de șase zâle,/ Albeață de cinci zâle,/ Albeață de patru zâle,/ Albeață de tri zâle,/ Albeață de două zâle,/ Albeață de-o zî,/ Albeață de nicio zî.” (Rus Maria, 50 ani, Botiza, 1984). Comparațiile sunt sugestive pe linia sugerării vindecării bolii în totalitate. „Să pieie di la Anuța,/ Ca roua de soare,/ Ca stopitu’ su’ picioare.” (Rus Maria, 50 ani, Botiza, 1984). Descântătoarea nu știe în care parte a corpului se află boala, așa încât enumeră toate părțile, unde se crede că boala s-a cuibărit. La descântecul „De bubă”, varianta de la Rozavlea, boala este eliminată „Din crerii capului,/ Din fața obrazului,/ Din vederile ochilor,/ Din capătu’ fălcilor,/ Din boldanii mânilor,/ Din trup,/ Din picioare,/ Din dosu’ spatelui.” (Uglea Mărie, 82 ani, Rozavlea, 1981). Prin descripția anatomică se combat toate felurile de boli și modalitățile lor de formare. Este esențială în descântecul de bubă simbolistica culorilor. „Bubă roșie,/ Bubă albă,/ Bubă neagră,/ Bubă albastră,/ Bubă pân strigare,/ Bubă pân sărbătoare,/ Bubă pân pântecu’ cel mare.” (Uglea Maria, 82 ani, Rozavlea, 1981). Porunca directă, în unele variante, vizează blocarea simptomelor de manifestare a bolii. „Nu orbințiți,/ Nu bobotiți,/ Nu rumpeți,/ Nu mâncați,/ Nu urzâcați.” (Vârva Irina, 80 ani, Dragomirești, 1975). Efectele bolii, în unele variante, sunt urmărite secvență cu secvență. „În pântecel lui Ion să zac,/ Să negresc,/ Să miruiesc,/ Să pun foc,/ Să nu mă sparg.” (Dumitru Dochia, 77 ani, Cupșeni, 1982). Porunca directă este la fel de eficientă pe linia izolării și alungării duhurilor malefice în locuri pustii, pentru a fi anihilate. „Te iè și te du,/ Pe cărare necălcată / Pe roua nescuturată,/ Unde cocoș negru nu cântă,/ Vacă neagră nu rage.” (Vârva Irina, 80 ani, Dragomirești, 1975).

În descântece capătă o importanță deosebită amenințările și îngrozirile care dețin un rol important în potențarea funcției de sugestie. „Acolo, de-ț' mere,/ Într-o ghioacă de nucă băga-v-oi,/ În mare arunca-v-oi,/ De voi nimic să nu s-aleagă,/ Nici cât on grăunț de mac,/ În nouăzeci și nouă despicat.” (Balea Anuță, 65 ani, Ieud, 1978). În cercetările noastre de teren am înregistrat variante de contra-descântece menite a înlătura afectarea unei persoane prin farmece. O categorie tipologică care s-a conservat în variante ample este descântecul „De fapt”, axat pe o amplă descriere anatomică, multiple enumerări legate de ființele despre care se crede că au aruncat vrăjile și care erau vrăjmașii sau chismașii, adică dușmanii. În spațiul investigat credința în deochi este poate cea mai frecventă, ca și în alte zone ale țării. Boala este recunoscută sub formă de simptom complex. „Cel deocheat se cunoaște după culoarea feței. Este palid la față, are amețeli și-i vine mereu somn. Are dureri de cap. Nu oricine poate deochea. Numai aceia așa-ziși cu ochi răi pot deochea.” (Cuceu, Corniță, 2004: 47). În spațiul investigat distingem două categorii de descântece „De deochi”. O primă categorie sunt cele cu narațiune amplă, cu aglomerare de motive, iar cel de-al doilea tip sunt acelea cu variante contrase, cuprinzând doar porunca directă, sau în unele variante acesteia i se adaugă alungarea și izolarea duhurilor malefice în locuri pustii. În descântecele de deochi, dar și în multe alte categorii tipologice, ni se dezvăluie credința că afecțiunile sunt săvârșite de duhuri malefice care acționează în colectiv și sunt denominalizate. Alături de „moroii, moroaie, strigoi, strigoaie, diochitori, diochitoare” mai apar „bosorcoi, bosorcoale, scârbitori, scârbitoare, împușcatori, împușcatoare, mâncători, mâncătoare”. Este interesant de subliniat că eficiența deochiului depindea și de personajul uman care a produs boala. „De-i diochet de țâgan,/ De-i diochet de țâgancă,/ De-i diochet de jidan,/ De-i diochet de jidancă,/ De-i diochet de babă,/ Curată, necurată,/ De-i diochet de bărbat,/ Curat, necurat,/ Să-i treacă boala pân mai,/ Ca cuțātu' pân mălai.” (Ardelean Ana, 80 ani, Poienile Izei, 2004). Este interesant de subliniat că în descântece sunt invocați aștrii principali, soarele și luna, care afectează de deochi. „De-i diochet de soare,/ Să-i piară razele,/ Să fie de mirare,/ De-i diochet de lună,/ Pice-i lumina,/ Întunericu-i rămâne.” (Bălin Maria, 70 ani, Vălenii Maramureșului, 2000).

Afectarea cu privirea de către diochitori apare într-o variantă de la Ieud. „Hei, descântător,/ Rău v-ați uitat,/ Rău m-ați săjetat.” (Bizău Palagă, 86 ani, Ieud, 1980). În contra descântece, cum este și cel de deochi, cifra ascendentă aduce cu sine augmentarea corespunzătoare forței magice împotriva celei rivale. „De-o deochet-o pe Maria c-on ochi,/ Io desdeochi cu doi,/ De-o deochet-o cu doi,/ Io desdeochi cu tri,/ De-o deochet-o cu tri,/ Io desdeochi cu patru,/ De-o deochet-o cu patru,/ Io desdeochi cu cinci,/ De-o deochet-o cu cinci,/ Io desdeochi cu șesă,/ De-o deochet-o cu șesă,/ Io desdeochi cu șapte,/ De-o deochet-o cu șapte,/ Io desdeochi cu opt,/ De-o deochet-o cu opt,/ Io desdeochi cu nouă,/ Cu mânurile amândouă.” (Pop Maria, 65 ani, Groșii Țibleșului, 1993).

Blestemele sunt subordonate aceluiași scop, înfricoșarea producătorilor de boli în scopul vindecării acestora. „De-i deochet Ion de moși curați,/ Necurați,/ Crepe-le boarșele,/ Cure-le sânjele,/ Saie-le ochii din cap./ De-i deochet de feciori curați,/ Necurați,/ Crepe-le boarșele,/ Cure-le sânjele,/ Saie-le ochii din cap.” (Mihali Ioana, 64, Săcel, 1984).

Deochiul, cum am arătat mai înainte, este un sindrom complex, de aici numărul mare de variante și circulația deosebit de intensă a acestui descântec. Numai așa ne putem explica subdiviziunile descântecului de deochi. În spațiul investigat am înregistrat variante de „Deochiul cel mare”, care era pus să acționeze când sindromul deochiului era cel mai complicat. Practica acestui descântec se sprijină pe efectul magic miraculos al apei și pe cultul focului, dar asociază și ritul metalului prelucrat, prin prezența cuțitului. Apa era preparată magic, prin luarea din nouă văi și cu gura, de jos în sus. Practica descântatului de deochi mai asociază valențele magice ale crengilor de arbori și litolatia. Din categoria descântecelor de deochi circulă în spațiul investigat variante „De potcă”, boală resimțită prin dureri de cap și scurgerea de sânge din nas. Similitudinile cu cele de deochi merg până la identificare. Pentru izolarea spiritelor vrăjmașe și anihilarea acestora, creatorii populari au născocit pustiul desăvârșit. „Să se ducă,/ În munți pustii,/ În pietrele săci,/ În apele răci./ Să să ducă tăte,/ Unde cocoș negru nu cântă,/ Vacă neagră nu rage,/ Popa slujbă nu face.” (Vlad Maria, 74 ani, Dragomirești, 1980).

Neîmplinirea erotică, cu implicațiile sale privind căsătoria, este un obstacol în realizarea destinului individual. Descântecul erotic este menit a înlătura acest obstacol, prin vrăjirea fetei sau a flăcăului. Descântecul „De dragoste” alcătuiesc un repertoriu bogat și se leagă de diferite faze ale relațiilor amoroase: ibovnicie, măritiș, ursită, neluare la joc a fetei. Numeroase variante sunt rezervate ghicirii ursitului, denumite și „De orândă”. La aceste descântece este esențial și locul unde se descântă și ceea ce asociază descântatul. Unele variante se rostesc la soc, plantă care se leagă de ființe rele, de ființe chtoniene și de moarte. (Evseev, 1998: 430). Socul devine factor intermediar căruia descântătoarea îi adresează porunca indirectă. „- Sara bună, soc./ Nu ești soc,/ Ești întârsoc,/ Să-m’ aduci orându’ meu pă loc.” (Rus Maria, 50 ani, Botiza, 1984).

Focul cu valențele lui magice apare frecvent în descântecul de dragoste. Unele variante se oficiază chiar la vatra focului. Fata îi adresează porunca indirectă pentru a provoca arătarea în vis a ursitului și aducerea lui. „Foc, focuțule!/ Te du în lume,/ Păste lume,/ La ursātu’ meu anume / Și-l stăulè(ște),/ În vis să-l visăz,/ În gând să-l gândesc,/ Să n-aibă a si,/ Să n-aibă a poclui,/ Până la mine a vini./ Cu mine mâna a da/ Și cu mine-n cununie a sta.” (Rus Maria, 50, Botiza, 1984). Steaua este și ea un intermediar căreia fata îi adresează porunca indirectă, prin care-i solicită aducerea ursitului. „Stea, steluța mea, / Mândră ești și luminoasă, / Du-te, unde te-oi mâna, / În lume, / Păste lume, / Te du la ursātu’ meu anume, / Să vie la mine anume.” (161). Porunca fetei ne sugerează că ursitul trebuie să-i fie adus neapărat, oriunde s-ar afla. „De-i a noua sat,/ De-i a opta sat,/ De-i a șeptea sat,/ (...), De-i a doua sat,/ Să vie pân gard.” (Ivănciuc Doca, 66 ani, Bârsana, 1973). În descântecul de dragoste analogia joacă un rol esențial. „Cum nu poci io intra,/ Goală-n beserică,/ Așe să nu poată trăi,/ Fără mine nicio zî.” (Ivănciuc Doca, 66 ani, Bârsana, 1973). Tot stelei i se adresează fata cu porunca ei indirectă când nu este luată la joc de feciori și se crede că a fost aruncată în ură. „Stea, steluța mea!/ Du-te-n lume,/ Păste lume,/ Unde-i găsi drăguț cu drăguță,/ Drăgostindu-să,/ Sărutându-să,/ Ia dragostea di la ei/ Și ad-o-n vinu’ acesta.” (Rednic Irina, 70 ani, Bârsana, 1981). Intervine, în varianta de la Bârsana,

încrederea fetei în împlinirea dorinței sale. „Cu vinu’ m-oi spăla,/ Tăţ’ la mine-or alerga,/ La joc m-or lua/ Şi-n gură m-or săruta,/ Că io cu vin m-oi stropi,/ Tăţ’ feciorii m-or iubi,/ Tăţ’ feciorii m-or lua,/ A mă-nvârti.” (Rednic Irina, 70 ani, Bârsana, 1981). În această categorie de descântece desluşim elemente de mitologie solară, care cuprind motive din rugăciunile la soare, o dovadă că astfel de variante aparţin primelor straturi. „Răsai, soare, răsai,/ Cu trizăci şi tri de răzii,/ Cele tri mi le dă mie,/ Cele trizăci ți le lasă țâie,/ Cu mir unje-mă,/ Cu dragoste-ncinje-mă.” (Rus Floare, 73 ani, Oarța de Sus, 1974). Rezultă că, potrivit concepțiilor populare, soarele este și un astru donator mitic de dragoste.

În spațiul investigat cele mai multe descântece aveau ca finalitate tămăduirea diverselor maladii, precum „mărinul”, „mătricile”, „năjâțul”, „focu viu”, „prețitul”, „făcătura”, „săjetătura”, „junghiurile”, „moima”, „zgaiba” etc. Mai rar întâlnim descântecele „De plâns”, iar „De pişolcătură” are valoare de unicat, deoarece nu l-am mai întâlnit în colecțiile de descântece româneşti. În spațiul investigat circulă frecvent descântecul „De pocit” care are la bază credința că prin descântec se poate schimba înfățișarea cuiva, făcându-l orb, șchiop, slut etc. Acest tip de descântec cuprinde enumerarea categoriilor de pocitură, urmată de porunca directă și urarea finală. Alungarea bolii cuprinde toate părțile corpului, unde se crede că s-a cuibărit boala. „Alejeți-vă,/ Culejeți-vă,/ Din crerii capului,/ Din fața obrazului,/ Din auzu’ urechilor,/ Din rădăcina dințelor/ Și-a măselilor,/ Din dosu’ spatelui,/ De la nas,/ De la încheieturi,/ Din rânză,/ Din inimă,/ Din plămâni, / Din mai,/ Din rărunchi,/ Din mață/ Și din tăte încheieturile.” (Roșca Ioana, 80 ani, Botiza, 1984). În repertoriul de descântece din spațiul investigat a circulat foarte intens cel „De mana vacilor”, într-un număr mare de variante, având la bază credința în existența vrăjitoarelor de luare de mană. În repertoriul acestei categorii tipologice de descântec distingem două grupe, una rezervată întoarcerii manei, iar cea de-a doua de „strigat laptele”.

Secvențele care se succed în acest tip de descântec, din prima grupă, distingem plecarea vacii sănătoasă de acasă, întâlnirea cu duhurile malefice care îi iau mana, întâlnirea cu Maica Domnului care remediază stricarea vacii, enumerarea locurilor unde se crede că s-ar afla mana luată a vacii, blestemele adresate personajelor luătoare de mană. Întoarcerea manei trebuia să respecte anumite prescripții. Mana trebuia întoarsă la întreaga cantitate de lapte, pe care a avut-o vaca înainte de a fi stricată. Întoarcerea nu putea lăsa nimic din mana vacii la locul unde se afla luată, dar fără a întoarce concomitent nimic din mana altei familii. „A ii să nu rămâie,/ A altuia să nu vie,/ Nici cât on grăunț de mac,/ În patruzăci și patru despicat.” (Pop Maria, 65 ani, Groșii Țibleșului, 1993). Întoarcerea manei trebuia să păstreze toate calitățile pe care le-a avut înainte de a fi luată. Mana, deci laptele trebuia să fie „Dulce ca mierea,/ Gros ca aluatu’,/ Galbân ca ceara,/ Mândru și curat.” (Ardelean Ana, 80 ani, Poienile Izei, 2004). Enumerațiile cuprind toate categoriile de duhuri malefice care ar fi putut strica vaca, dar și locurile unde se crede că s-ar afla mana luată. „De-i în tocuri înfundată,/ De-i în berbințe așezată,/ De-i de păcurari luată,/ Mana și dulceața aduce-oi.” (Uglea Maria, 80 ani, Rozavlea, 1979). Se credea că mana întoarsă se așează pe tărâțele descântate, așa cum ne sugerează porunca directă. „Pe tărâță să să puie,/ Laptele-napoi să vie,/ Când le-a mânca,/ Tătă mana și-a căpăta.” (Vlad Maria, 74 ani, Dragomirești, 1980).

Soarele, astrul zilei, este invocat să vindece „soarele săc”. Invocarea asociază cele două puncte cardinale: răsăritul și apusul. „De-a fi soare săc,/ De la scăpătat de soare,/ Să te duci,/ Că de-acolo ai plecat./ De-a fi de la răsărit,/ Să te duci,/ Că de-acolo ai venit./ Pă Ion să-l părăsăști,/ Cu tăte junghiurile,/ Cu tăte durerile,/ Cu tăte sfârșelile.” (Dipșe Dumitru, 62 ani, Săcel, 1975).

Descântecele „De speriat” au circulat intens în spațiul investigat, iar în variantele închegate cuprind următoarele motive: enumerarea duhurilor malefice, întâlnirea cu Maica Domnului, enumerarea personajelor despre care se crede că au produs afecțiunea, porunca directă, izolarea duhurilor malefice și formula finală de urare. Intensa circulație a acestei categorii tipologice de descântec a generat divizarea în două grupe: „De speriat” și „De spaimă”. De asemenea am înregistrat descântece „De mușcătură de șarpe”, un rol important deținându-l analogia. Intens circulă în spațiul zonei variante de descântec „De uimă”, toate axate pe poruncă directă. În varianta de la Groșii Țibleșului este pusă să acționeze numărătoarea magică în paralel cu negația. „Nouă uime,/ Nicio uimă,/ Opt uime,/ Nicio uimă,/ ... Una uimă,/ Nicio uimă,/ Uima o săcat/ Și-o îndărăptat.” (Faur Floare, 78 ani, Vălenii Maramureșului, 1999). În bogatul repertoriu de descântece, în spațiul investigat, capătă o importanță aparte prin valoarea lor artistică descântecele „De urât”, disociate în descântece „De aruncarea fetei în ură” și contra descântece „De ieșirea fetei din ură”. La baza acestor descântece stă credința că o fata dacă nu este luată la joc, nu are trecere la feciori, este „țipată” în ură prin descântece. În această categorie tipologică joacă un rol esențial apa, care are funcție de purificare, dar trebuie să subliniem că a fost investită de către omul din popor cu puteri miraculoase. Este important să semnalăm prezența în unele variante a elementelor de mitologie precreeștine. „Mă uitai în jos, pă apă,/ Nu vedeam nimic./ Mă uitai în sus, pă apă,/ Văzui tri surori ale soarelui./ Ele de mână s-o luat/ Și la mine-o alergat/ Și-n mâna dreaptă mi-o dat/ Trâmbiță de aor/ Și-n mâna stângă,/ Tilincă de-arjint./ Cu trâmbița am trâmbițat,/ Cu tilinca am tilincat/ Și de mâna dreaptă m-o luat/ Și-n apa Iordanului m-o țapat./ Unde-i apa de zin/ Și stropii de mir/ Și țarmuri de busuioc,/ Pântru a meu noroc.” (Ivănciuc Doca, 66, ani Bârsana, 1973).

În unele variante, prin rugămintea, fata se încredințează apei pentru a fi spălată de ură. „Bună dimineața, apa lui Iordan, / Am venit la dumneata./ Să mă speli de ură urâtă,/ De ură-mpuțată.” (Rednic Ileană, 76 ani, Giulești, 2006). Ca și-n alte categorii de descântece sunt enumerate personajele care ar fi putut săvârși aruncarea în ură a fetei. În varianta de la Bârsana, fata este mântuită de ură de Maica Sfântă. „Mântui-te-oi,/ Curăț-te-oi/ Și de ură de fete/ Și de ură de neveste/ Și de ură de tineri/ Și de ură de bătrâni.” (Ivănciuc Doca, 66 ani, Bârsana, 1973). Comparațiile în suită ne exprimă dorința fetei de a se bucura de o dragoste plinară. „Am venit să mă speli cu apă-ntoarsă,/ Să par la feciori frumoasă,/ Ca să plac feciorilor,/ Ca averea boierilor,/ Ca să plac feciorilor,/ Ca laptele pruncilor,/ Să le par ca soarele,/ Când răsare,/ Ca și-on vișin,/ Când îi în floare,/ Ca și-on porumb peștițat/ Și de lume lăudat.” (Rednic Maria, 76 ani, Giulești, 2006). În credințele populare, vârtejurile de vânt care antrenau frunze, paie, fân, erau considerate vânturi rele și se credea că iau puterea celor pe care-i întâlnesc. Astfel de vânturi rele erau denumite „vântușele”,

„vântoase”, „frumușele” sau „frumoase” și, pentru a îndepărta efectul lor, omul din popor a născocit descântece precum „De vânt” sau „De vânt rău”. În variantele mai evoluate întâlnim motivele: spiritele vântului se întâlnesc cu o persoană, căreia îi iau puterea, apoi cel afectat se întâlnește cu Maica Domnului, care îndepărtează boala. „De-acolo, aleje-ț’-oi,/ Culeje-ț’-oi,/ Nimic să nu rămâie,/ Nici cât on grăunț de mac,/ În patru despicat.” (Uglea Maria, 82 ani, Rozavlea, 1981).

Descânțele „De zgaibă” au circulat odinioară intens în spațiul investigat, adesea în variante închegate, care cuprind motivele: plecarea unei persoane de acasă, întâlnirea cu duhurile malefice și afectarea ei, porunca directă, amenințarea și formula de urare finală. Prin enumerație sunt înșiruite toate categoriile de zgaibă, care ar fi putut afecta persoana: „Zgaibă lină,/ Zgaibă pân potcă,/ Zgaibă pân dedeochi,/ Zgaibă pân răceală,/ Zgaibă cu ceas rău.” (Șuşca Varvara, 82 ani, Săcel, 1980). Descântecul „De pișolcătură”, afecțiune caracterizată prin urinare deasă și abundentă, a circulat în spațiul investigat în variante închegate, cuprinzând motivele: plecarea duhurilor malefice, întâlnirea cu o persoană pe care o afectează, porunca directă, alungarea duhurilor și formula finală de însănătoșire. „Descânțele-parodii” au îndeplinit o funcție de divertisment. Erau performate la șezători, unde, grație încărcăturii umoristice, făceau deliciul ascultătorilor. „Io descânt, descânt,/ Dracu-i pă pământ,/ De ț’-a trè(ce), ț’-a trè(ce),/ De nu boala ce rè să te iè(ie)./ Descântecu’ meu, de la dracu’/ Bolnavu’ să crepe-n patru.” (Mecleș Ioana, 29 ani, Săcel, 1975). Descântecul „De lene” era savurat odinioară în șezătorile din Țara Lăpușului. Caracteristica acestui descântec este satira, prin care este combătută lenea cuiva. „Și fă-o să doarmă-nt-on pat,/ Somn de prunc îmbăiat,/ Că de măturat n-o măturat,/ De spălat n-o spălat,/ De gătit n-o gătit,/ Da de-adurnit, o adurnit,/ În vârvu’ patului,/ După plecarea bărbatului./ Ieși, lene, iute/ Și de la Leana du-te,/ Repede ca apa,/ Unde și-o pierdut mutu’ iapa.” (Tira Ruxandra, 38 ani, Inău, 1984.).

Note și bibliografie:

Bîrlea, Ovidiu, *Folclorul literar românesc*, vol. II, București, Editura Minerva, 1983.

Candrea, I. Aurel, *Folclorul medical român comparat*, București, Casa Școalelor, 1944.

Cuceu, Ion, Corniță, Constantin, *Corpusul folclorului românesc*, Baia Mare, Editura Umbria, 2004.

Evseev, Ivan, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Timișoara, Editura Amarcord, 1998.

Gorovei, Artur, *Literatura populară*, București, Editura Minerva, 1985.

Glosar

Albață, s. f. Albeață, cataractă.

Boarșe, s. m. Testicule.

Boldanii mânilor, s. n. Pl. Oasele scurte de la mâini.

Diochitori, s. m. pl. Persoane care vatămă sănătatea cuiva prin privire.

Făcătură, s. f. Farmec, vrajă făcută unei persoane.

Întârsoc. Care se referă la soc.

Mai, s. n. Ficat.

Moroi, s. m. Copil nebotezat care, după credințele populare, s-a născut strigoi.

Orându', s. m. Orândă. Persoană menită a deveni soțul cuiva. Ursită, Destin Pișolcătură, s. f. Boală caracterizată prin urinare excesivă.

Pocitor, s. m. Ființă mitologică malefică despre care se crede că schimbă înfățișarea cuiva prin farmece, pentru a-l poci, a-l urâți, a-l orbi, a-l sluți.

Poclui (a) vb. A sta, a se liniști.

Potcă, s. f. Boală manifestată prin dureri de cap, curgerea de sânge din nas, care-i vine cuiva prin deochi. Pocitanie, duh malefic.

Rânză, s. f. Pipotă, stomac.

Rărunchi, s. m. Rinichi.

Soare săc, s. m. Insolație.

Strigoi, s. m. Sufletul unui mort care, potrivit credințelor populare, s-ar transforma în timpul nopții într-un animal sau altă înfățișare fantomatică, care ar afecta pe cineva.

Uimă, s. f. Inflamație a ganglionilor limfatici de la gât și de la subsiori. Scurtă.

Zgaibă, s. f. Bubă mică care prinde coajă pe o rană.